

Bronsealdervandring

30.august 2020

Funn viser at det bodde folk i området vårt for over 3000 år siden!

*Takk til arkeolog Birgitte Bjørkli fra Kulturhistorisk museum (UiO), samt
Runi Langum og Eva Borge for gode bidrag på vandringen!*

Innhold

Om bronsealderen	3
Gravrøyser.....	4
Generelt	4
Gravrøyser og gravkammer i området mellom Berger og Hagasand.....	5
Boplasser, huler og hellere	7
Generelt	7
Hulen på Hovet.....	7
Stedsnavn	8
Funn av gjenstander	10
Matkultur	12
Hva gjør du hvis du finner et kulturminne?	14

Om bronsealderen

Gjennom hele Vestfold, fra Mølen i sør til Horten i nord, strekker det seg ut en markert morenerygg fra siste istid. Isbreen la igjen leiddrenert sand og grus. Resultatet ble svært gode forhold for både jordbruk og bosetting, og dette er tydelig gjennom de mange funnene vi har fra disse periodene i området.

Bronsealder

Metall tas i bruk. En samfunnselite vokser frem.

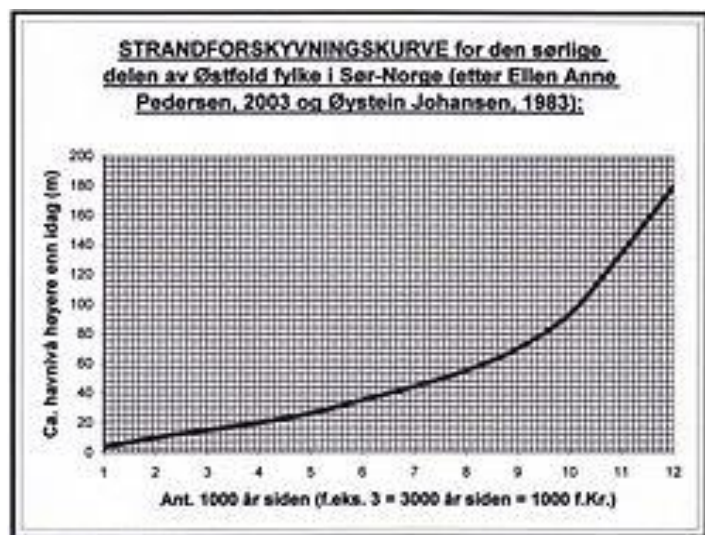
Bronsealderen deles inn i eldre bronsealder 1700-1000 f.Kr. og yngre bronsealder 1000-500 f.Kr.

Tinn og kobber, råstoffene man lager bronse av, nådde oss via Vest-Danmark. Helt nye kulturtrekk dukker opp – det nye metallet og symboler som båter, hester og soltegn på gjenstander og i helleristninger.

Mye var også uforandret fra siste del av steinalderen. Fortsatt var jordbruk blandet med husdyrhold, jakt, fangst, sanking og fiske og gjenstander av flint og stein.

Havet sto rundt 20 meter høyere enn i dag.

Sommertemperaturene lå et par grader høyere enn nå i starten av bronsealderen. Det var tørt og varmt. Vekstsesongene var lange og beiteområdene store. Arden, en enkel plog, kom i bruk og med den trekkdyr. På åkrene sto det hvete. De ble gjødslet så man fikk bedre avlinger. Folk ble mer bofaste.

Mer om bronsealderen:

Sandtrahelleren i Vestfold:

<https://www.sandefjord.folkebibl.no/sandefjord/tema/kulturminner/kulturminnervar1999.html>

Om bygdeborger (og tilgrensende funn) i Vestfold:

<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/63867/Endelig-masteroppgave-4090V2018-Lindh.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Om røyser og hauger i landskapet:

<https://forskning.no/arkeologi-forskeren-forteller-kulturlandskap/forskeren-forteller-ny-teknologi-avslorer-landskapsendringer-fra-bronse-til-jernalder/455117>

Ett funn fra Bronsealder, Sauherad:

<https://www.vtfk.no/meny/tjenester/kultur/kulturarv/kulturarvartikler/bronseoksa-fra-sauherad/>

Utgravninger:

<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/71115/Rapport%20fra%20arkeologisk%20utgravning%20av%20to%20steinalderlokaliteter%20id%2079057%20og%20230251.PDF?sequence=1&isAllowed=y>

<https://www.duo.uio.no/handle/10852/56217>

Gravrøyser

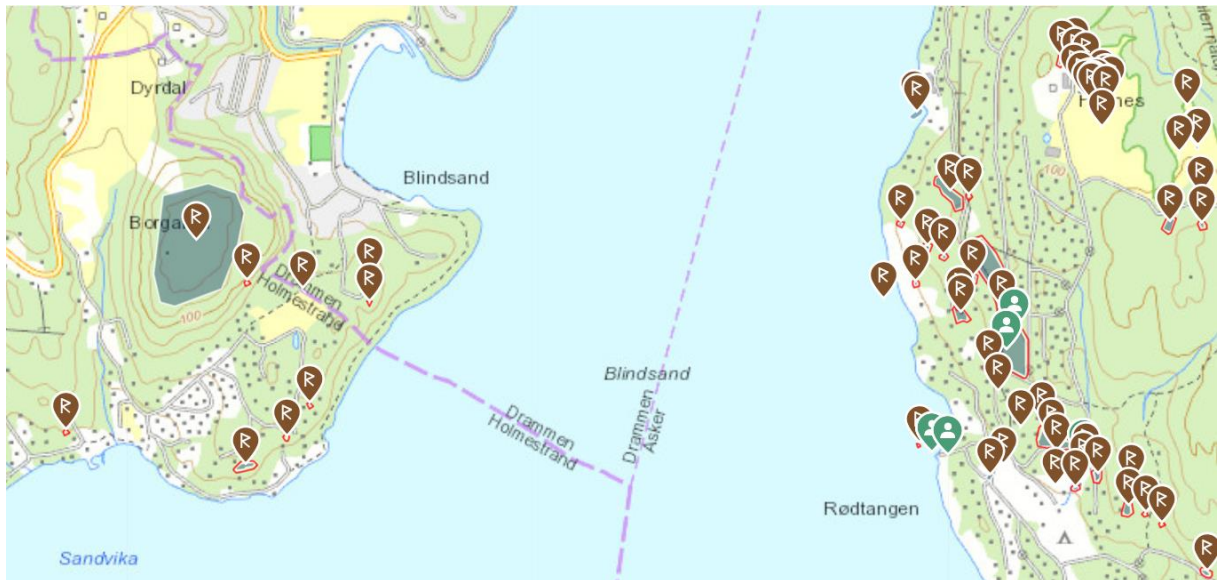
Generelt

Kystrøyser blir vanlige i bronsealderen, det vil si monumentale gravminner bygget av stein, som ligger på fjellgrunn og på toppen av åser og rygger i landskapet langs hele kysten. I Vestfold er det 150 av denne typen fornminner. De er bygd av kun stein og ikke jord. I noen av dem er det gravkammer, men det er sjelden å finne noe i dem. Fra graven er det ofte vidt utsyn over sjøen, og dette tolkes som om at havet var del av en ny tro og kult som var lik over store deler av Skandinavia. Mye av symbolikken på våpen, smykker og finere gjenstander fra bronsealderen var preget av motiver som kan knyttes til havet, solen, fruktbarhet, fødsel og død. Røysene kunne også være seilmerker langs de viktige ledene. Uansett må folk ha hatt et sterkt forhold til havet som spiskammer, ferdselsåre og bindeledd med verden utenfor.

Rakekniv av bronse fra eldre bronsealder funnet i gravrøys på Kverntangen i Sande. Rakeknivene var formet som båter, og mange hadde bølgeornamentikk. Foto: Britt Myhrvold, Kulturhistorisk museum

I yngre bronsealder erstattes åsrøysene av store gravfelt med mange typer gravminner. Likene blir som regel brent. Metallgjenstander blir sjeldnere i graver. De fleste helleristningene ligger mellom raet og havet i Sandefjord og Larvik kommuner. Motivene er båter, geometriske figurer og skålgroper. Ristningene har med tro og kult å gjøre, og utgjør også den typiske symbolverdenen som kjennetegner bronsealderen. Skipet var et viktig transportmiddel som ga muligheter for kontaktnettverk, handelsutbytte og idéutveksling over store avstander. Båten ble symbol for forflytning og forandring. Den kan også ha fungert som symbol på reisen til en annen tilværelse.

Kart hentet fra nettsiden kulturminnesok.no

De brune symbolene merket med «R» viser steder hvor det er registrert forninner, flere av disse er gravrøyser. Som kartet viser er det mange slike på begge sider av Drammensfjorden.

Gravrøyser og gravkammer i området mellom Berger og Hagasand

De to første røysene som beskrives har en klassisk beliggenhet som er vanlig for åsrøysene fra bronsealder, på høytliggende nes og noen ganger holmer, godt synlig for båttrafikk i leia, og med vid utsikt i flere retninger. Røysene var synlige, og man hadde godt utsyn fra dem.

Den tredje har en litt uvanlig beliggenhet, i en skråning, og uten særlig utsikt i mer enn en retning.

Alle tre er klassiske med tanke på størrelse og form, monumentale selv om mye stein er fjernet, og alle tre med oppmurt gravkammer/stående heller, bevart.

Gravrøys 1

Informasjon fra Kulturminnesok.no:

ID 53029-1 Kontrollregistrering av Vestfold fylkeskommune 04.11.2019. Stor rund gravrøys som er tydelig på lidar data og måler ca 15 meter i diameter og er over 1.60 meter høy. Den består av store og mellomstore stein med noe lav og mose. Det er en del stein som har falt ut rundt hele røysa, og det er et stort krater fra plyndring midt i hvor en kan se større heller som er blitt flyttet på og kan stamme fra et gravkammer. Nord-nordvest siden buer litt inn mot røysen og det ser ut som det har blitt kastet ut litt mer stein på sidene her. Røysa ligger på det høyeste punktet i terrenget, på toppen av berget, 57 moh. Røysa har god utsikt utover fjorden mot øst og sørøst og det skrår bratt ned på østsiden av røysa til et lavere nivå i terrenget. Gravrøysen ligger i en furuskog som er lettkupert med svaberg, ca 3 meter fra ID 53029-2.

ID 53029-2 Kontrollregistrering av Vestfold Fylkeskommune 04.11.2019. Oval struktur med tørrmurt stein i sør. Strukturen ligger i en nedsenkning i bakken eller et hulrom mellom svaberg som går i en nord-sørgående retning. Den oppmurte sørdelen går i en jevn halvbue mellom berget og er av samme stein som i ID 53029-1. Den oppmurte delen er ca 70 cm høy og strekker seg litt opp på bergene på siden og flyter ut i terrenget. På utsiden av halvbuen i sør, ligger steinen mer tilfeldig som en røys opp mot den oppmurte delen. Nordenden bærer også preg av å ha vært oppmurt, men er mye mer sammenrast.

Gravrøys 2/åpent gravkammer

(bilde til høyre)

Informasjon fra Kulturminnesok.no:

ID: 74919 I SØ-kant av redskapshus: Rundrøys. Klart markert. Bygd av mellomstor og stor bruddstein og rundkamp. Del og S- og Ø-kanten fjernet. I S sekundært tørrmurt et grunt "kammer" av småstein, mål 2 x 0,25m. V for kammeret 3 små furuer, ellers ingen vegetasjon. Mål: Ø-V 10m, N-S 8m, h 1,7m. Inntil SV-hjørnet av Godset er det murt opp en mur, uten tvil bestående av stein fra røysa.

Gravrøys 3

(forsidebilde)

Informasjon fra Kulturminnesok.no:

ID: 77232-1 I høydedragets S-helling og på en liten flate med bratt fall mot S og SØ: Rundrøys. Klart markert, men noe utrast. Bygd av mellomstor bruddstein. I midten et krater, d 6m, dybde 1,5m. Røysa er lyngbevokst i ytterkant, ellers uten vegetasjon. D 12m, h i N 1,5m, h i S 2m.

Boplasser, huler og hellere

Generelt

I bronsealder var menneskene stadig mere bofaste, og i tillegg til jakt, fangst og sanking er jordbruket etablert i store deler av Norge, og menneskene bodde i langhus. Husene hadde innvendige stolper som bar taket. I starten av bronsealderen var det én rekke med stolper midt i huset som bar taket, såkalt toskipede hus, og etter hvert ble det to stolperækker som bar taket. Dette kalles treskipede langhus. En del av huset ble brukt som fjøs. Mot slutten av bronsealderen forsvinner de store langhusene.

Huler er lukkede rom inne i selve berget. Hellere er overheng i berget, uten sidevegger. De fleste boplasser fra forhistorien i Norge ligger under åpen himmel. Det gir dårlige bevaringsforhold for organiske funn som beingjenstander, treverk, skinn, skjeletter og rester etter måltider. I hulene er det derimot gode bevaringsforhold, og de fleste funn av mennesker, dyrebein, beinredskaper som fiskekroker og harpuner er funnet i huler. Vi har ikke mange huler eller hellere som har vært bebodd, og de mest kjente er på Vestlandet (Skjonghelleren, Skipshelleren, Vistehola, Skrivarhelleren og Ruskeneset). I Vestfold er det utgravd en heller, Sandtrahelleren i Sandefjord med spor etter folk fra Yngre Steinalder.

Hulen på Hovet

Hulen på Hovet har ikke spor etter bosetning i forhistorien, men det betyr ikke at det aldri har oppholdt seg mennesker der. Hulen er liten og fuktig, uten særlig gode flater til å oppholde seg på. Inngangspartiet er trangt, og det ville ikke ha vært enkelt å gjøre opp ild for å få varme uten bedre ventilasjon.

Informasjon fra Kulturminnesok.no:

ID: 49066 Hulen ligger øverst i ei ur.
Åpningen som er vendt mot Ø, er knapt 1m br. Mål: L 10,5m, br 3m, h 3-4m.
Målene er tatt fra brev i UO top ark 27.09.1925 fra sakfører Bang, da bruk av lykt var nødvendig.

Fornminnemerket på Hovet viser en heller og en hule. Hula kalles "Nobelhula" eller «Mikkelsenhula», etter en familie som bodde på Hovet i mange år. Hula er 10,5 meter lang, 3 meter på det bredeste og ca.3-4 meter høy. Åpningen ligger i en ur og er bare ca. 1 meter bred.

Det ble gjort arkeologiske undersøkelser her allerede i 1931 uten at det ble funnet spor av menneskelig aktivitet. Det betyr at det trolig ikke var en fast boplass, men at den kan ha blitt brukt av reisende.

Stedsnavn

HOVET er et gammelt ord som ble benyttet på steder som hadde sammenheng med gudsdyrking.

BLINDSAND er av de første navnene en finner på gamle kart over Drammensfjorden. Kartene ble laget av nederlendere og engelskmenn på 16-1700 tallet, som kom med skip for å hente tømmer fra Drammen.

Blindsand var navnet på en lang usynlig grunne (blind- på både engelsk og norsk), som først fikk navnet **BLINDESANDEN** - som et varsko for sjøfarere.

Grunnen kalles også «Revet», og dens ytterkant er markert med en stående, rød bøye/stake som blir kalt «kosten».

Blinda var veldig farlig når skipene måtte krysse for å seile i nordlig retning opp eller med sønnavinden rett imot når de kom ut fjorden med tung last. Både skipene og lasten var verdifulle og kartene ble i første hånd brukt for sjøfarere som satte navn langs kysten for å beskrive noe i landskapet (f.eks. Rødtangen fordi den røde granitten var så spesiell og ga et tydelig landemerke)

Stedsnavn ved kysten gav navn innover i landskapet. På Berger har vi eksempler på hvordan Blindsand har navngitt Blindesandodden, Blindevannsbekken som en kan følge helt opp til Blindevannet, flere kilometer inn i landskapet og fjernt fra den lange grunna.

Det er ikke få båter som selv den dag i dag går på grunn mange hundre meter ut fra Blindsandstranda. Revet er for øvrig populært blant fluefiskere, og i vadere står de ofte langt fra land, med dypt vann på begge sider og i en ganske stri strøm, der vannet fra det mest vannrike vassdraget i landet blander seg med det salte sjøvannet.

LEINA er en fiskeplass, ei strand og et stedsnavn på kommunegrensen til Holmestrand, ca.1000m vest for Blindsand og Blindsandodden (se kart under).

Navnet kommer av ordet «lein» som er en vei eller sti i en forsenkning i landskapet.

Det går flere leiner fra Hovet og ned til vannet, som er opphavet til navnet Leina.

Leinene hadde egne navn, som blant annet;

- Oterleina som hadde Blindsandsåsen på den ene siden og Leinaåsen på den andre. Den hadde i sin tid vært tilholdssted for oter.
- Hanske-leina lå innenfor fiskebanken som kalles Hansken (pga at den har form som en hanske)

Leina har også gitt navn til landskapet innenfor, som Leinaåsen og Leinaveien.

Funn av gjenstander

Beltekrok i bronse

Fra "Strømms historie", bind I:

"I alt har vi fra fylket 23 funn på til sammen 32 gjenstander – av disse stammer altså ett fra vår bygd, Det dreier seg her om en vakker beltekrok som er funnet på Berger; en må ha lov til å tro at tingen stammer fra en grav der eieren er stedd til hvile i sin fulle drakt. Som det med tydelighet fremgår av figuren, er beltekroken fint forarbeidet med en vakker ornering av presis samme karakter som lignende andre fra første halvdel av bronsealderen. Ja orneringen er såpass typisk at vi ved den kan gi en temmelig nøyaktig datering; den hører hjemme i den nordiske bronsealders såkalte "store stil" om lag år 1300-1000 f.Kr. Kroken, som er temmelig massiv, har enkelte tekniske feil og unøyaktigheter som synes å røbe at vi her står overfor et stykke som ikke er importert, men tvert om skyldes en hjemlig bronsealderkunstners forsøk på å mestre støpningens vanskelige kunst."

Beltekrok av bronse funnet på Berger. Den er sett forfra og fra siden.

Beltekroken er registrert i Oldsaksamlingen som nr. 17362. Det oppgis at den ble funnet i 1893, og at det er den første beltekroken fra bronsealderen som er funnet i Norge.

Orneringen fra beltekroken er for øvrig brukt som mønster på sølv laget til Vestfoldbunaden (maljer, belte, øredobber m.m.) av gullsmed Rune Eriksen fra Svelvik.

Skubbekverner

Liten og stor skubbekvern ble funnet av Gabor Sarmon i 1983, da han bodde i Hovsveien 23 på Berger. Funnene ble gjort 19,5 m.o.h. og er fra sen vikingtid. Skubbekvern ble brukt til å knuse korn, krydder o.l. Funnet er unikt siden skubbekvernene var lite brukt. Bildet under viser den lille skubbekverna.

Ulike funn i Sandvika

Familien Holm har bodd inntil utgravingsfeltet siden 1947, gjennom tre generasjoner. De har gjennom årene funnet mye interessant:

- Skaftthulløks fra yngre steinalder (ca. 2200-1800 f.Kr.) Øksa ble levert til Oldsaksamlingen i 1948 (nr. C 27750)
- Flekker og avslag i flint fra yngre steinalder (ca. 3000-2200 f.Kr.) Levert til Oldsaksamlingen i 1984.
- I tillegg har de funnet øksehode, pilspiss i jern og mange ulike avslag og flekker av flint.

De har blitt fortalt at det trolig har vært et produksjonssted for redskap på tomta deres. Bildet til venstre under viser skaftthulløks, flekke og avslag i flint, slik man mottar dokumentasjon når gjenstander leveres til Oldsaksamlingen..

Utgraving på Sandvikjordet

I forbindelse med reguleringsplanarbeid mellom Sandvikveien og Leinaåsen ble det foretatt en arkeologisk utgraving i år 2000. Denne ble leder av Birgitte Bjørkli, som bidro med nye interessant informasjon på bronsealdervandringen. Feltene som ble utgravet ligger henholdsvis 20-25 og 35 m.o.h. og tilhører begynnelsen av yngre steinalder.

Det ble blant annet funnet 62 stolpehull, samt 10 mulige, noen av disse kan ha utgjort mulige hus. Det ble funnet to hesteskoformede strukturer med åpningen vendt mot havet. Videre ble det funnet spor etter 9 kokegrop, 25 ildsteder, 8 ildstedrester, 26 fyllskifter med kull og skjørbrent stein og 11 store og små kulturlag eller kulturlagrester. Det ble funnet 5 slipeplater av grå sandstein og 1 av rød sandstein, 2 overliggere til slipeplater, 300 artefakter av flint, skifer og annen bergart. Av steinfakter ble det funnet 1 tveegget skiferdolk, 1 skiferpil, 1 knokkelformet skiferbryne, 5 tverrpiler, 3 flekkeskraper, 1 skiveskraper, 1 stikkel, 1 flekkekniv, 162 avslag, 76 fragmenter og en del flekker.

Vedlegg: Rapport Sandvikjordet

Matkultur

Når arkeologene i Norge leter etter spor av mennesker, er det vanligvis kun stein og andre harde materialer som blir funnet, på grunn av vårt sure jordsmonn er det lite organisk materiale som bevares. Men for å overleve, må jo mennesker ha mat. Små spor som dyrebein, skjell, frø og brente korn sier oss noe om hva som har blitt spist, men det er det heller ikke mye av i Norge.

Vi regner med at menyen i forhistorien var variert, og at maten var sunn...

De første menneskene kom hit til landet mot slutten av den siste istiden, rundt 9500 f.Kr. Eldre steinalderens mennesker var mobile jeger- sankere, og levde av fisk, vilt og viltvoksende planter, og de var trolig en del av en skiftende årssyklus.

I yngre steinalder, fra rundt 5500 f. Kr, ser vi et gryende jordbruksamfunn vokse fram, påvirket av utviklingen på kontinentet. I de sørlige deler av Norge begynner folk å holde husdyr og dyrke jorda, og de blir mer og mer bofaste. De første enkle (toskipede) langhusene vi finner er fra slutten av yngre steinalder.

I løpet av bronsealder, fra rundt 1800 f.Kr ser vi at det etableres et jordbrukssamfunn som ligner på det vi ser fram til i dag, med ulike varianter tilpasset klima og naturressurser i vårt langstrakte land. Husene blir større (treskipede) og gjerne med en husdyrdel i den ene enden. Gårdens innmark blir større, siden flere tamdyr trenger større beitearealer. Det er vanlig å tenke seg at den norske gården har vært et blandingsjordbruk, med både dyrking, husdyrhold, jakt, fangst og sanking. Dette har vært den vanligste driftsformen opp til 1950-tallet, og vi finner spor etter «fiskebonden» opp langs hele kysten av Norge

Norsk mat og matkultur bærer preg av vårt marginale tøffe klima. Råvarene har vært tilgjengelige i relativt korte sesonger og ofte i store mengder, slik som under torskefisket, sildefisket, innhøstingen av korn, opptak av poteter og slaktingen av dyr. Behovet for å konservere råvarer mens de er i sesong, slik at de rekker til et helt års forbruk, er grunnlaget for mye av den norske matkulturen. I Norge dyrket hver gård gjerne sin egen mat og høstet fra naturen gjennom jakt, fangst og sanking i tillegg for å kunne livberge seg.

I Norge foregår både jakt og fangst av vilt og slakting av husdyr om høsten. Da hadde slaktedyrene maksimal vekt etter beitesesongen, og vinterforet ble spart til de dyrene som skulle overvintre. Ferskt kjøtt ble bare spist i slaktetiden og da i liten grad. Kjøttet ble konserverte ved salting, tørking, speking, røyking eller hermetisering.

Langs kysten kom store mengder sild, skrei, sei og annen fisk regelmessig inn fra havet, og fangsten ble konserverte på ulike måter. Tørrfisk, klippfisk, rødsei og spekesild er eksempler på konserverte fisk. Varianter av konserverte fiskesorter inngikk i dagligkosten over hele landet. Fersk fisk ble spist når fisket var godt og i områder med mye fisk, ellers sporadisk.

Sild var daglig kost i mange hundre år, først sammen med kornmat og deretter med potet. I armod og nød ble laken fra silda brukt når silda tok slutt. Silda kunne konserveres med lite salt («bondegods») og gjennomgikk da en fermentering. Med større saltmengder («kjøpmannsgods») ble prosessen annerledes, og man fikk spekesild.

Seien kunne legges i tønner med lite salt og ble fermentert til rødsei eller gammelsalta sei. Slik sei kunne oppbevares i mange år. Ferskvannsfisk ble også lagt ned med lite salt og ble dermed fermentert til rakfisk.

Fisken kunne saltes, røykes og tørkes på ulike måter og med ulike kombinasjoner av disse metodene. Slik ble det et mangfold av produkter som beriker vår matkultur.

Husdyr som ku, geit, og sau kalvet om våren slik at beitegraset kunne utnyttes som ekstra mat til kalvene og også til melkeproduksjon. Når tilgangen på fôr ble mindre utover høsten, ble melkeproduksjonen redusert. Det var derfor viktig å konservere melka i form av ost, smør, syrnet myse og kjernemelk for å kunne bruke det utover vinteren. Denne årssyklusen er typisk også for reinsdyr, og tamrein har trolig vært holdt på en lignende måte. Syrnet myse var svært holdbar på grunn av lav pH. Myse ble brukt til drikke, blandet med vann («blande»/«bleng»). Fersk helmelk fra ku ble drukket i liten grad og ble ikke vanlig før langt utpå 1900-tallet.

Av kornslagene var bygg og havre mest utbredt fordi de lot seg dyrke under marginale forhold hjemme på gårdene. Rug og etter hvert hvete ble dyrket i områder med egnet klima.

I vikingtiden vet vi at kvinnene malte korn på håndkvern, nok til et par dager av gangen. Brødet var en flat kake (brauðiskr, brødtallerken), omtrent 30 cm i diameter, klappet ut av en deig av mel og vann og stekt på stein (eller jernhelle). Fisk eller kjøtt ble lagt oppå denne brødtallerkenen. Man spiste med fingrene ved hjelp av kniv, som alle hadde i beltet. Det er trolig at denne måten å tilberede brødmatt og spise på har lange tradisjoner, og kan ha etablert seg i løpet av bronsealder.

<https://www.norgeshistorie.no/bronsealder/0321-maltider-og-politiske-allianser-i-bronsealder.html>

Rast i Sandvika, hvor vi fikk servert eksempler på mat som også fantes i bronsealderen; spekeskinke, røkt makrell og laks, flatbrød, rømme og eple

Hva gjør du hvis du finner et kulturminne?

De fleste kulturminner i Norge ligger på privat grunn. Har du en helleristning eller gravhaug på eiendommen din må du være klar over dette:

Kulturminnet har en sikringssone på 5 meter fra synlig ytterkant. Ofte er kulturminnene større under bakken enn det vi ser på overflaten.

- Du har ikke lov til å skade eller tildekke et fredet kulturminne. Dette gjelder også i sikringssonen.
- Du må derfor ikke grave i et fredet kulturminne, eller hive jord eller hageavfall oppå det.
- Du må unngå å sette hagemøbler, lekestativ eller utegrillen oppå kulturminnet.
- Du kan foreta vanlig vedlikehold av vegetasjon, men unngå å plante busker og blomster på kulturminnet. Klipp gjerne gresset på gravhaugen, og sørg gjerne for at kulturminnet holdes synlig.
- Husk at helleristninger er spesielt sårbare for skader. Det er derfor viktig at du ikke går eller legger ting oppå berget der de er hugget inn.

Eksempler på synlige automatisk fredete kulturminner:

- Gravminner, markert som hauger eller røyser.
- Rester etter gardsanlegg, bl.a. tufter, gardfar, rydningsrøyser og åkerreiner
- Forhistoriske støls- og ødegardsanlegg i fjell- og utmarksområder
- Nausttufter
- Fjæremannstufter
- Steinkors og bautaer (med og uten figurer/runeinnskrifter)
- Helleristninger
- Huler og hellere
- Forhistoriske veier
- Jernutvinningsanlegg
- Fangstanlegg
- Steinbrudd
- Stående bygninger eldre enn 1649
- Kirker– Riksantikvarens forvaltningsansvar

Har du funnet noe du tror kan være et automatisk fredet kulturminne ta kontakt med fylkeskommunen: <https://www.vtfk.no/meny/tjenester/kultur/kulturarv/> eller Kulturhistorisk Museum i Oslo: <https://www.khm.uio.no/om/forvaltning-av-kulturminner/melde-funn/>

*Informasjon/tekst samlet av
Anne Synnøve Vaagsland Horten
Berger historielag 2020*